

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369547365> | LOG_0141

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

mollia, paucisque obliquis costis notata, post folia ex fruticulo flosculi progerminant hic & illic brevibus insidentes petiolis, qui parvi sunt & concavi instar caliculorum, in quatuor petala distincti & albi.

Fructus ignoti sunt. Hoc nido inveterato & in terram prolabente, sensim degenerat ejus substantia interna in filum tenue instar arenearum, sique casu pes in ea deponitur, cuti adhæret, & maligna excitat ulcera.

Nomen. Latine *Nidus germinans*; Malaice *Ruma fumot*, h. e. formicarum nidus. Amboinice *Ubuta*; Maccaffarice *Bantiala*.

Locus. Ambo dependent ex arborum truncis, qui durum & fissum habent corticem, tam in silvis in silvestribus, quam frugiferis arboribus, quales sunt *Cofassi* & *Duriones*. Prima species, uti dictum est, componitur a nigris, & altera a rubris formicarum speciebus, quæ pusillæ sed urentissimæ sunt, unde hi nidi non tractari possunt, quamdiu rubræ formicæ in iis nidulantur, quin ad fluvium trahendus talis sit nidus, & aliquamdiu in eo deponendus, quum vero per aliquod tempus deciderit, formicæ eum reliquerunt.

Videntur vero acrimonia sua corticem arboris irritare, & germinantem naturam in suos adtrahere nidos, qui primo ex terra & cariolo ligno confecti sunt, nihilominus tamen mirandum est, nidum hunc particularem producere plantam cum arbore nullo modo convenientem, qualis nullibi observatur vel conspicitur nisi in his nidis.

Ufus ejus nullus mihi notus est, licet incolas viderim illos petere ex silva in usum quandam Medicum. In deciduis & putridis nidis pedes deponere quam maxime cavendum est ob rationem datam, quique fauciatum est, locum adfectum inlinire oportet quadam *Oryzæ* specie, *Bras pulot itam* dicta, in pulstem cocta. In Amboina non multum notum est hos nidos nocere, sed quidem in Maccaffara, ubi cuncta venena maligniora sunt.

Interna herbacea medulla contrita, & Emplastri forma applicata magnis & duris tumoribus, eos maturat, sed simul parvum excitat pruritus.

Tabula Quinquagesima quinta

Ad Figuram primam *Nidum* exhibet germinantem formicarum nigrarum.

Figura secunda *Nidum* denotat germinantem formicarum rubrarum.

CAPUT DECIMUM SEPTIMUM.

Tuber regium. Uby radja.

Precedentes plantæ nobis occasionem præbuerunt, ut plures alias proferam spongiosas radices, quales sunt *Tubera* & *Boleti*, quorum quidam sunt edules, alii non. Inter edules excellit *Oeby radja*, non quia adfines est *Ubiis*, sed ob radicem similitudinem, quæ hujus plantæ primaria pars est.

Formam itaque habet *Ubi* ingentis, pugni magnitudine, immo aliquando infantis capitis, quædam etiam bulbosæ sunt radices, obliquæ, irregulares, tuberculis & foveolis notatæ sine ullis fibrillis, externe nigræ vel terre coloris, ita ut pro lapide crudo haberetur, immo a quibusdam reperta, qui eam non noverant, tanquam lapis projecta iterum est tuberosa hæc radix, sed substantia ejus multo lenior est, vix ligni vulgaris gravitatem habens, interne alba & sicca est instar *Cretæ*, & æqualis substantiæ, sine ullo sapore, non lenta sed granulosa, si masticetur, sed sicca & vetusta fatis dura est, ac vix dentibus confringi potest, ita ut secare vel radere eam oporteat, tota itaque hæc radix abscondita est mox sub terræ superficie, aliquando parum denudata, & nil præterea in ea conspicitur, sed pluvia calida & sole splendente vel tonitruoso cælo ex ipso *Boletus* excrescit aliquando simplex, aliquando duplex, aliquando plures simul, quorum tamen semper unus maximus est.

Pecu-

met weinige schynze ribben, agter de bladeren uit het stammetje komen de bloempjes voort, hier en daar op korte steeltjes, zyn klein en wat bol als kerkjes, en in vier blaadjes verdeelt, en wit.

De vrugten zyn nog onbekend. Dit nest oud geworden zynde, en op den grond gevallen verandert van binnen in dun gaarn als spinnewebbe, en als men by geval met een voet daar in trapt, blyft het aan de huid hangen, en maakt snoode zweeringen.

Naam. In 't Latyn *Nidus germinans*; in 't Maleits *Ruma fumot*; dat is Mieren-nest, in 't Amboins *Uhuta*; op Maccaffars *Bantiala*.

Plaats. Men vindt ze beide aan de stammen der bomen hangen, dewelke een harde of opene schorsse hebben, zoo wel in 't booge wout aan wilde als aan vrugtbomen, *Cofassoe* en *Durions*-bomen, de eerste zoorte wert gemaakt, als gezegt, door swarte, en de tweede door roode zoorte van Mieren, welke klein dog zeer brandig zyn, daarom zyn deze nesten niet te handelen, zoo lang de roode Mieren daar in zyn, of men moet bet na een rivier slegen, en een tyd lang daar in dompelen, maar als men ze een langent tyd afgevallen vindt, zoo zynder de Mieren meest uit.

Het schynt, dat ze met hare scherpigheid de schorsse des booms prickelen, en de groeiende natuur daar uit in haar nest brengen, 't welk eerst van aarde en vermolzemt hout is gemaakt, niet te min is bet nog al te verwonderen, dat dit nest een byzondere plante voortbrengt, met den boom geen gemeenschap hebbende, en diergelyke nergens gezien werd dan op deze nesten.

Gebruik. Daar van is my nog niets bekend, hoewel ik de Inlanders die uit het bos heb zien halen, om tot eenig Medicyn te gebruiken. In de afgevallen en verrotte nesten te trappen moet men zig wagten, om reden als vooren, en die zig daar inne bezeert heeft, zal den plaats bestryken met een zekere slag *Ryft*, *Bras pulot itam* genaamt, gekookt en een papje daar van gemaakt. In Amboina hoort men niet veel, dat deze neste schaden doen, maar wel op 't lant Maccaffar, daar dog alle fenynen kwaadaardiger zyn.

Het binnenste kruidagtig merg gewreven, en pleisters-gewys opgelegd, rypt de groote en harde geswellen, dog maakt een klein jeuken daar by.

De vyf en Vyftigste Plaat

Vertoont in de eerste Figuur het groeiende nest der zwarte Mieren.

De tweede Figuur wyft aan het groeiende nest der roode Mieren.

SEVENTIENDE HOOFDSTUK.

De Koninklyke Bol.

Het voorgaande gewas heeft ons occasie gegeven, om van meer andere spongieuse wortelen te spreken, als aardbollen en *Cambernoelien*, waar van zommige eetbaar, zommige niet zyn. Onder de eetbare munt uit het geene men *Oeby radja* noemt, niet om dat bet uit de maegschap van de *Oebis* zy, maar na de gelykenisse van de wortel, dewelke in dit gewas het principaalste deel is.

Zy heeft dan de gedaante van een groote *Ubie*, zommige zoo groot als een vuist, zommige als een kind een hoofd, ook zyn zommige bolagtig, scheef, met bulten en kuilen, zonder eenige vazelingen, van buiten zwart of aardeverwig, zoo dat men 't voor een ruwe steen zoude aanzien, ook van veelen gevonden zynde, die het niet kenden, als een steen weg geworpen, dog bet is veel ligter van substantie, kwaalyk zoo zwaar als gemeen hout, binnen is bet zoo wit en droog als kryt, en van een eenparige substantie, gants zonder smaak, niet taai, maar brokkelagtig in 't kaauwen, dog bet gedroogde en oude valt redelyk bart, en kwaalyk om te byten, zoo dat men 't snyden of raspen moet, deze gehele wortel nu legt verborgen in de aarde, even onder 't risch, zomtyds een weinig blood, en anders ziet men niets daar aan, maar by warme regen met zonneschyn, en donderweer komt uit dezelve een *Kampernoelje* voort, zomtyds enkel, zomtyds dubbelt, zomtyds veele by malkander, dog waar van maar altyd eene de grootste is.

Zy



Fig. 1.

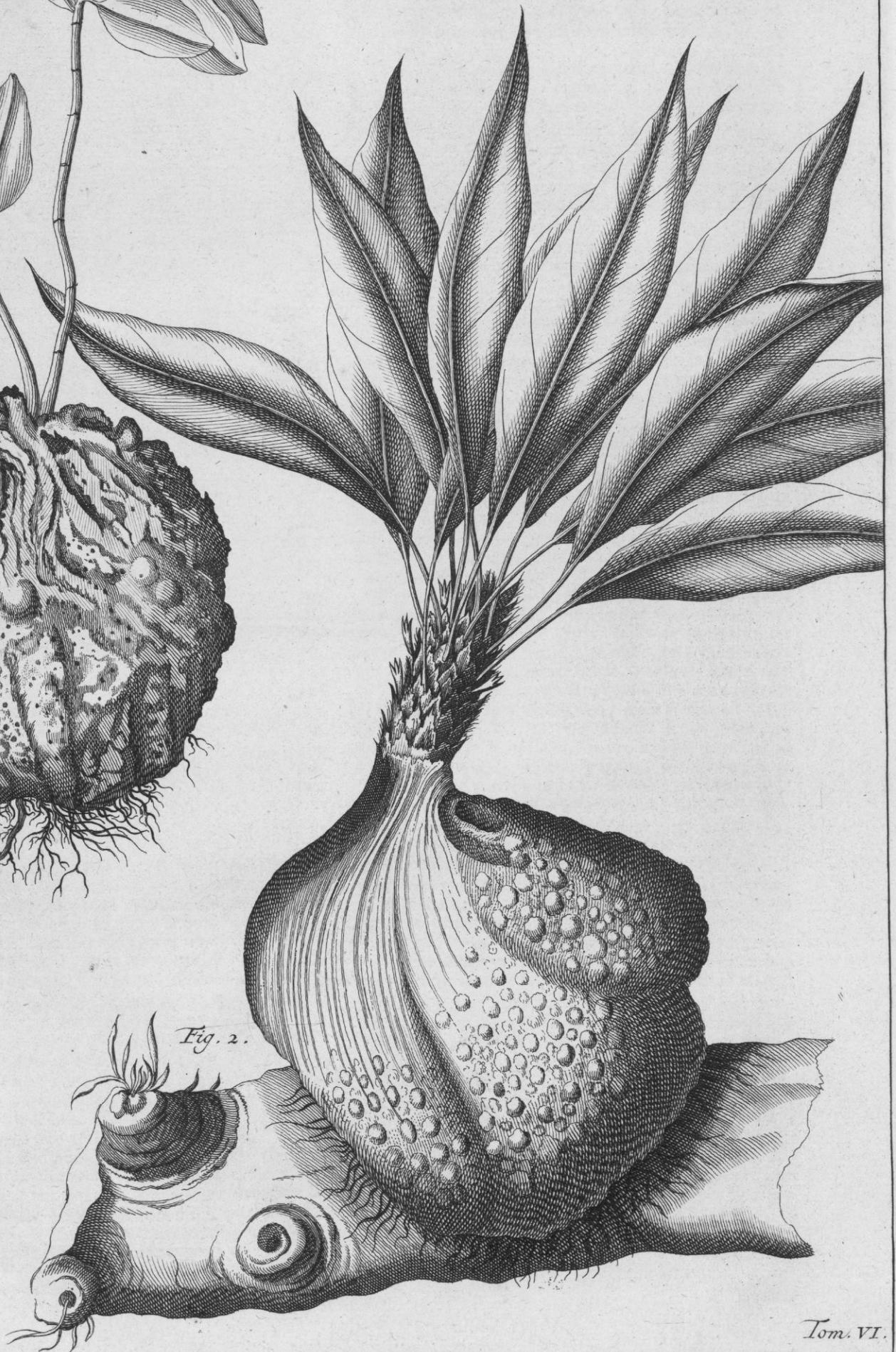


Fig. 2.

Peculiarem habet formam, superne enim tuberculofus est instar aliorum Boletorum, sed concavus instar infundibuli, inferius pediculo gaudet, estque tres quatuorve pollices altus, ac sese extendit instar umbellæ, cujus superior pars, uti dictum est, concava ac glabra est, sordide albicans seu cinerea, tenuibus & reflexis constans oris, quæ integræ sunt, quam diu tener est hic bulbosus, sed in vetustis finduntur in lacinias, inferius subtiliter striatus est, uti in aliis Boletis, sed petiolus glaber & æqualis est.

Totum ejus collum, seu infundibulum corium refert tenerum, ac quamdiu tenerum est, molle & coctioni aptum, sed vetustum lentum est & inutile, plerumque tertiam pedis partem latum, sed reliqui Boleti circa majorem petiolum positi multo minores sunt, ac quidam ipsi nexi sunt pedunculo, quidam vero peculiaribus in petiolis locantur. Infundibulum istud diu ita viget, ac tum facile locus dignosci potest, ubi tuber seu Oeby latet, sed quum perierit, haud facile detegi potest, quin tota circumvertenda esset terra.

Dubiis mensibus Aprili nempe & Octobri copiosissime detegitur, ac quum pluviam sint copiosam, tum radix fungosa est, mollis, nec durabilis, dein tota granulosa est, atque in terram denuo degenerat.

Hæc tubera sæpe profundas habent fissuras, quas contrahunt, quum effossa subito exsiccentur, sed ideo non minoris sunt notæ, si modo ipsorum substantia sit dura & gravis. Fungosa enim ac levia abjiciuntur.

Nomen. Latine *Tuber regium*; Malaice *Uby radja*, & *Culat batu*; Amboinice *Ulatbatu*, *Utta batu*, & *Utta puti*, quum ejus infundibulum sit edule. In Hitoea *Tabalale*, h. e. sine corde. In Uliasserensibus insulis *Uru pickal*. Ternaticæ *Cabamaisso*, h. e. terræ receptaculum, seu terræ tubera. Javanice *Djanior bongkang*, h. e. Serpentum fimus, quum Javani credunt ortum ducere ab ingentibus serpentibus *Ular sawa*; Amboinice *Ular petola*; Latine *Coluber* & *Boa* dictis.

Locus. Primo putavi, hoc terræ tuber provenire ex inveteratis quibusdam Ubiis, quæ in desertis hortis silvestribus relicta erant, sed accuratiore examine comperi, in talibus crescere locis, ubi hominum memoria nulli antea fuerant horti, unde & facile concludere potui, propriam terræ esse sobolem sine ullo femine ex ea vel quarundam arborum pinguedine provenientes.

Putarem enim, semper ex ipsarum pinguedine progerminare, quum potissimum circa ipsarum radices reperiatur, immo aliquando inter eas supra terram denudatas, & putridis lignorum partibus tectas, hoc de plurimis verum est, uti & recordor me in Europa similia quoque reperisse tubera circa radices vetustarum Quercuum, sed in apertis etiam deteguntur campis, ubi nullæ vel paucæ obcurrunt arbores, & qui Carice obteguntur in solo nigro, semper in fummis montibus & in ipsorum declivibus locis planis, quæ etiam optima & durissima censentur, quum illa, quæ in umbrosis crescunt filvis, fungosa & laxa sunt.

Copiosa sunt hæc tubera in insula Oma, tam in altis quam nudis montibus sub gramine Hoelong, uti & ad radices altarum arborum, item in Leytimora in planis montibus Hative Kitsjil in insula Gorama, in Ternata, aliisque Moluccæ insulis, ubique in nigro pinguique solo. Si Ubia solitaria in horto plantentur, & tepida ipsis adfundatur aqua, vel si post solis radios tonitrua subsequantur, tum ipsorum tubi infundibuliformes etiam excrescunt, sed altero anno perit radix.

Ufus. Teneri ejus tubi, quam diu molles, edi possunt instar aliorum Boletorum, sed cibus hic durus est, nec operæ pretium est, ut labor instituat ad eos investigandos. Radix vero ejus in majori usu est Medico præsertim contra Diarrhæam, si minutim rafa cum quovis ingeratur cibo, præcipue in Oryza cocta. Cruda quoque edi potest, insipida enim penitus est, ac parum terrea seu farinacea, si masticetur. Puto vero optimum esse modum, si farinæ Sagus admisceatur, & panis ex illa pasta pinfitur, qui conducit imprimis pueris, qui Medicamenta sæpe recusant ac respuunt. Contra dolentes etiam adhibetur fauces & corporis rimas, si cum Oleo mixta inliniatur, habet enim proprietatem leniter exsiccantem & viscosam.

Zy heeft een byzondere gedaante, boven niet bultig, gelyk als andere Campernoelien, maar bol als een tregter, van onderen heeft ze een steel, drie en vier duimen hoog, en breid zig uit als een Kipperfol, waar van het bovenste, als gezegt, bol is, en glad, vuil wit, of graauwagtig, met dunne en agterwaarts gebogene kanten, dewelke beel zyn, zoo lang het jong is, maar aan de ouden splyten ze in lappen, van onderen zyn ze fyn gestreept, gelyk andere Cambernoelien, dog den steel is even.

De gebeelen tregter gelykt dun leer, jong zynde, muf, en tot het koken dienstig, maar de ouden zyn taai, en daar toe onnut, doorgaans een derde voet breed, maar de andere om de hoofdsteel staande zyn veel kleinder, zommige aan den hoofdsteel vast, zommige op byzondere korte steeltjes. Deze tregter blyft lange in zyn wezen zoo staan, en als dan kan men de plaats ligt bekenen, daar deze Oeby schuilt, maar vergaan zynde kan men ze niet wel vinden, of men moet het land ombakken.

In de twyffelmaanden April en October vindt men ze wel meest, en als 'er veel regen voorvalt, zoo is de wortel voos, week, en niet durabel, ten laaften word ze geheel brokkelig, en verandert weder in aarde.

Deze bollen hebben dikwils diepe kloven of scheuren, de welke zy krygen, als men de uitgegrave sebielyk droogt, dog daarom zyn ze niet te slimmer, als maar haare substantie hardagtig, en swaar is. Want de vooze en ligte werden verworpen.

Naam. In 't Latyn *Tuber regium*; in 't Maleits *Ubi radja*, en *Culat batu*; in 't Amboins *Ulatbatu*, *Utta hatu* en *Utta puti*; als het een eetbaaren tregter draagt. Op Hitoe *Tahalale*; dat is zonder bert, in de Uliassers *Uru pickal*; in 't Ternataans *Cahamaisso*, dat is veldzel van de aarde of aardbollen; op 't Javaans *Djamor bongkang*; dat is Slangendrek, om dat de Javanen gelooven, dat het zynen oorspronk heeft van de groote Slangen *Ular sawa*, op Amboina *Ular petola*, in 't Latyn *Coluber* en *Boa* genaamt.

Plaats. Ik heb in 't eerst gemeent, dat dezen aardbol voort kwam uit eenige verouderde Obissen, die in de verlatene bostuinen waren over gebleeven, maar by nader onderzoek bevonden, dat ze op zoodanige plaatsen groejen, daar by menschen gebeugen geen tuinen geweest zyn, zoo heb ik ligt kunnen begrypen, dat het een eigen kind van de aarde is, zonder eenig zaad uit dezelve, of zommige bomen vettigheid voortkomende.

Men zoude wel meenen, dat ze altyd uit de vettigheid van eenige bomen komen, dewyl men ze meest ontrent derzelver wortel vindt, ja zomtyds tusschen de wortelen, die boven de aarde bloot staan, en met verrot ryzig bedekt zyn, dit is wel in de meeste waar, gelyk my beugt, dat in Europa ook zoodanige knollen gevonden worden ontrent de wortelen van oude Eke bomen, maar men vindt ze ook in opene velden, daar geene of weinige bomen staan, en die met Snygras bedekt zyn, in een zwarte grond altyd boven op de bergen, en aan 't bangen der zelven, daar 't vlak is, die men ook wel voor de besten en barsten agt, daar die in sebaduwagtige bossen vallen, voos en los zyn.

Men vindt ze veel op 't Eiland Oma, zoo wel op hooge en kale bergen onder 't gras Hoelong, als mede onder by de wortelen van hooge bomen. Insgelyks op Leytiinor in 't vlakke gebergte van Hative Kitsjil, op 't Eiland Goram, op Ternaten, en andere Molukze Eilanden, over al in een zwarten vetten grond. Als men de enkele Oebis in een tuin plant, en met laauw water begiet, of na een zonneschyn een donderweer volgt, zoo komen de tregters ook voor den dag, maar in 't tweede jaar vergaat de wortel.

Gebruik. De jonge tregters, zoo lange zy mals zyn, kan men ter nood gebruiken, als andere Campernoelien of Paddestoelen, dog het is een taaje kost, en de moeiten niet weert om te zoeken, maar de wortel is in veel grooter gebruik tot de Medicynne, inzonderheid tegens den buikloop, als men dezelve klein geraspt met allerlei kost inneemt, inzonderheid onder gekookte ryst. Men kan ze ook uit de hand eeten, want is gants zonder smaak, of een weinig aardagtig of meelagtig in 't kauwen, voor de beste manier houd ik, als men ze mengt onder 't Sagu-meel, en brood daar van bakt, en is zonderlyk bekwaam by kinderen, die men geen andere Medicyn kan inbrengen, zy wert ook gebruikt tegens zeere kelen, en gaten aan 't lyf, met Oly gewreeven en opgesmeert, want zy heeft een zachte, verdrogende, en lymagtige eigenschap.

Cum aqua contrita, & externe inlinita modice refrigerantem præbet pulsem pueris febricitantibus, cui pulcicular Javani alia miscent aromata, quam in variis inliniunt morbis.

Tales tubuli seu infundibula etiam inveniuntur in frustulis vetustarum ac putridarum radicum, ut & in lignis in terra projectis. An vero ibi excrescant ad magnitudinem istorum bulborum, nondum exploratum est, saltem incolæ putant, ortum ducere ex arborum radicibus.

Ex Sina quædam defertur radix, vulgo *Hoelen* dicta, cum nostra *Oeby radja* quam maxime conveniens. Est autem bulbus oblongus, fere instar decorticatæ Nucis Calappi, externe fordide flavescens, seu fumeus, interne flavescens instar Buxi, mollior *Oeby radja*, & lentus, si masticetur instar Ceræ, inspidus quoque. Quidam duplicis pugni magnitudinem habent, quidam instar capitis infantis, externe rugosi, interne densam habentes substantiam, sed leviores *Oeby radja*. Sineses magni æstimant hanc radicem in usu Medico, atque in hisce regionibus ejus libram vendunt duobus tribusve imperialibus. Ejus parva scinduntur frusta, & cochlear ipsorum coquitur cum aqua in vasculo, ex quo potum Thee bibunt, bene obturato, & leni igne.

Hunc potum ægro propinant instar potus Thee, qui ex diurno languet morbo, vel si emaciatum est ad novas recuperandas vires, item iis, qui pulmonis vitio laborant, vel in Phisim proni sunt, quum & adunt radicales Bechum dictas, quas simul coquant, quæ species est *Trafi* seu *Dulcis China*, modice refrigerans, & naturam habens pascentem. Sineses uno narrant ore, *Hoelen* illam sub terra crescere, prope radices vetustarum Pinorum, quas *Tsjinckpe* vocant, ac plerumque crescunt in Provincia Suchensi, sed in eo non quadrant, quænam nempe gerat folia, vel quomodo se supra terram detegat. Quidam enim dicunt ex pinguedine Pinorum provenire, quæ semper in arenoso crescunt folo.

Succinum terrestre, ipsi *Hopeck* dictum, a vulgari nostro *Succino* haud multum alienum est, excepto quod Sinesis sit obscurum ac magis rubens. Hæc vero transmutatio seu metamorphosis *Pynbers* & *Hopeck* tempus requiret mille annorum, ac dein post aliquot centenos annos *Hopeck* in *Hoelen* degenerabit, quod neque plantam neque folia profert, sed locus ejus dignosci potest ex eo, quod solum circa radices istarum arborum rimas agat. Alii autem volunt, plantam proferre, cujus flagella & folia juxta terram prorepunt uti in *Battattis*. Prima vero sententia mihi non probabilis videtur, cunctum nempe *Hoelen* ex *Hopeck* seu *Succino* ortum ducere, ipsorum enim terrestre *Succinum* carum est, & raro reperitur.

Non mirum est, Sineses apud nos in India habitantes, & magna ex parte oriundos ex provincia litoræa *Quantung* & *Fockien*, non veram habere cognitionem ortus *Hoelen*, quum hoc crescat in remotis Provinciis *Suchuen*, quas raro frequentant.

Pater *Martinus* in *Sinensi Atlante* pag. 65. vel in Belgico textu pag. 80. in sexta provincia *Suchuen* hanc habet radicem pro vera *radice China*, ubi hanc *Folin* vocat, ac sequenti describit modo. Vera *radix China* solummodo in hac provincia *Suchuen* reperitur, sed silvestris vel vulgaris ubique, quæ ambæ a Sinesibus *Folin* vocantur, ac silvestris modo ad nos defertur, cujus medulla magis rubet, nec tantæ molis est quam veræ, licet non omnino sit destituta ejus viribus.

Vera itaque, uti dictum est, in hac crescit provincia sub terra fere instar *Phallorum* *Hollandiæ*, vel forte instar *glandium* terræ, vel uti apud alios *Indos* *Battattæ*, ac potissimum in vetustis *Pinorum* silvis, putant enim crescere ex viscoso *Pini* humore, qui in terra delabens radices agit, ac porro longis flagellis juxta terram prorepat, hic & illic iterum radices emittentibus, ac novos formantibus bulbos, qui sæpe magnitudinem adquirunt capitis infantis, vel instar depuratæ *Nucis Calappæ*, quæ *Cocos* nobis dicitur, corticis color etiam haud multum differt, excepto quod multo tenuior & mollior sit. Intra corticem alba reperitur spongiosa medulla, quam Sineses in re Medica etiam adhibent. Quum vero genuina destituantur, silvestrem neutiquam rejiciunt, licet ejus operatio non tam efficax sit. Huc usque Pater *Martinus*.

Sinen-

Gewreeven met water, en van buiten opgesmeert, geeft een matig verkoelend pap voor de kinderen die koortsig zyn, onder welk papje de Javanen nog andere speceryen mengen, en in veelderlei ziekten opmeeren.

Men vindt diergelyke tregeters ook op stukjes van oude, en verrotte wortelen, en op houten, die in de aarde leggen. Of het nu aldaar zomtyds aangroeit tot de grootte van voornoemde bolle, en is nog niet onderzocht, immers de Inlanders meenen, dat het zyn oorspronk hebbe van wortelen der bomen.

Daar komt uit *China* een zekere wortel, by de gemeene *Chinesen* *Hoelen* genaamt, met ons *Oeby radja* groote gemeenschap dragende. Het is een langwerpige knol, schier als een geschildte *Calappus*-noot, van buiten vuil-geel, of rook-verwig, van binnen bleek-geel als *Buxboom*, weker als *Oeby radja*, en taai in 't kauwen als *Wasch*, mede zonder smaak. Zommige zyn als een dubbelde vuist, zommige als een kinder-hoofd, van buiten rimpelig, van binnen dicht van substantie, dog ligter als *Oeby radja*. De *Chinesen* maken veel werks van deze wortel tot veelderlei *Medicyn*, en verkoopen hier te Lande het *Catty* of pond voor twee of drie *Ryksdaalders*, men snyt daar van kleine stukjes omtrent een lepel vol, 't welk ze kookten met water in een theepotje, langzaam, en wel toegestopt.

Dit geven ze den *Patient* te drinken, gelyk theewater, die uit een langduurige ziekte op komt, of anders uitgeteert is, om nieuwe krachten te bekomen. Als mede den genen, die eenig gebrek aan de longe hebben, of tot teeringe genegen zyn, wanneer zy de kleine worteltjes *Bechum* daar by doen, en 't zamen koken, zynde een slag van *Trafi* of *Dulci China*, magtig verkoelende, en woedende van aart. De *Chinesen* verbaalen wel eenparig, dat het voornoemde *Hoelen* een gewas zy onder de aarde groeiende, by de wortelen van de oude *Pyn*-bomen, die zy *Tsjinckpe* noemen, en meest wassen in de *Provincie* *Suchuen*, dog komen daar in niet over een, wat het voor bladeren hebbe, of waar mede het zig boven de aarde openbaare. Want zommige zeggen, dat het uit de vettigheid van de *Pyn*-bomen, die altyd op een zandige grond staan, eerst in de aarde groeje.

Het *Succinum terrestre*, by hun lieden *Hopeck* genaamt, van ons gemeen *Barnsteen* niet veel verschillende, behalven dat het *Chineser* rooder, en donkerder is. Deze transmutatie van 't *Pynhers* en *Hopeck* zal een tyd van duizend jaren vereischen, en dan na verloop van eenige hondert jaren zal het *Hopeck* in *Hoelen* veranderen, 't welk geen planten nog bladeren voortbrengt, maar de plaats zy daar aan te kennen, dat de grond omtrent de wortelen van gemelde bomen met scheuren openberste. Andere willen, dat het een plante voortbrengt met ranken, en bladeren langs de aarde kruipende gelyk *Battattas*. Dit schynt my in 't eerste gevoelen niet waarschyneelyk te zyn, dat alle het *Hoelen* uit *Hopeck* of *Barnsteen* zynen oorspronk hebbe, want baren *Aard-barnsteen* is duur, en werd zelden gevonden, daar het *Hoelen* in redelyke quantiteit gevonden werd.

Het is geen groot wonder, dat de *Chinesen* by ons in *Indiën* woonende, en meest uit de strant *Provincie* *Quantung* en *Fockien* geboortig zyn, geen kennis van *Hoelens* oorspronk hebben, dewyl het zelve groeit in de verafgelegen *Provincien* *Suchuen*, daar zy lieden weinig henen komen.

Pater *Martinus* in zyn *Chineesen Atlas* pag. 65. of na aen *Duitschen* druk pag. 80. In de zesde *Provincie* *Suchuen* houd deze wortel voor de opregte *Radix China*, daar by ze *Folin* noemt, en aldus beschryft. De opregte *Radix China* werd in deze *Provincie* *Suchuen* gevonden, maar de wilde of gemeene over al, beide van de *Chinesen* *Folin* genoemt, en schier alleen de wilde werd tot ons uitgebragt, wiens merg wat rooder, en lange zoo groot niet werd als de opregte, hoewel zy niet 'teenemaal van derzelve krachten ontbloot is.

De opregte dan, als gezegt, wast in deze *Provincie* onder de aarde, schier als de *Pballi* *Hollandici*, of misschien de *Hollantse Aardakers*, of gelyk by andere *Indianen* de *Battattas*, en dat meest in oude bossen van den *Pynboom*, zy oordeelen dat het groeje uit de lymagtigheid van den *Pynboom*, 't welk afvallende in de aarde wortels gewinne, en voorts met lange ranken lungs de grond kruipen, hier en daar weder inwortelende, en nieuwe knollen makende, die dikwils zoo groot worden als een kinder-hoofd, of gelyk een schoongemaakte *Calappus*-noot, die wy *Cocos* noemen, ook verschilt de couleur van de schorze daar van niet veel, behalven dat ze veel dunder en weker is. Binnen de schorze vindt men een wit spongieus merg, 't welk de *Chinesen* hoog estimeeren in hunne *Medicamenten* te gebruiken. Dog als zy dezen niet hebben, verwerpen ze gezints de wilde, hoewel ze zoo goed van werking niet is. Dus verre Pater *Martinus*.

De

Sinenses hic habitantes, istud videntes Amboinense *Tuber regium* pro specië habent Hoelen, atque Amboinense vocant Hoelen. Contra vulgaris Radix China, quam *Boy tzy* vocant, re vera alia omnino est planta, uti *libro 9.* dictum fuit, nullo modo conveniens cum *Hoelen*, ac proinde non confundendæ sunt.

N. B. Hujus plantæ icon reperitur infra *Tab. 57. fig. 4.*

CAPUT DECIMUM OCTAVUM.

Tuber sampadarium. Culat tsjampadalia.

Aliud etiam *Tuber* reperitur prope radices quarundam vetustarum arborum, sed non tantæ molis quam priorum. Hi enim bulbi sunt instar raparum, ovorum, vel inversæ bursæ, magnitudine & forma officulorum *Tsjampadahæ*, quæ carne sua adhuc involuta sunt, nunc majores nunc minores, atque fasciculatim quasi, seu plures simul crescunt, inferius angustati, ac si petiolum formare vellent, nexi autem sunt omnes radici spongiosæ, superius rotundi & latiores, qua parte supra terram eminent, si maturi sunt, ac superius etiam plicas habent.

Cortex exterior crassissimus est, & fumeus, interne luteus, siccus, & fragilis substantiæ, sub eo ingens reconditur officulum instar illius *Tsjampadahæ*, nigrum penitus, siccum, & fragile, ad aliquam distantiam gravem fundens odorem, ac fere sulphureum, sed propius adnotum, meliorem spirat odorem fere instar *Ovorum cocti Echini marini*.

Tuber hoc potissimum reperitur ad radices arborum *Tsjampadahæ* vetustarum, quæ ad montium pedes in rubro crescunt solo argillaceo, quod superius nigra terra obductum est, uti & ad radices aliarum vetustarum arborum, quæ etiam ad pedestalium montium crescunt, sed non frequens est, ac reperitur eo tempore, quo *Tsjampadahæ* maturos gerunt fructus, tum attendendum est ad fissuras prope radicem, ubi hi bulbi muscoso sese elevant capite, quod fit, quum post longas pluvias calidi subsequantur dies.

Nomen. Latine *Tuber sampadarium*; Malaice *Culat tsjampadaba*; Amboinice *Ulat anaban*, quum prope *Tsjampadahæ* crescunt arbores, vel quum similitudinem istorum officulorum habent.

Ufus. Amboinenses in deliciis habent hos bulbos, in hortis eos diligenter investigantes, quorum exteriorem luteum abjiciunt corticem, in quo plurimus detegitur iste sulphureus odor, nucleos vero nigros edunt vel crudos cum *Bocassan*, vel quod melius est, coctos, quum odorem & saporem habent cum coctis ovis *Echini marini* convenientem.

Huc pertinet simile *tuber* a Lusitanis *Isca de Jaqua* dictum, crescens prope radices vel ex pinguedine vetustarum *Jacquas* seu *Nancæ* arborum, quas supra descripsimus *lib. I.* in capite *Nancæ*, quo lectorem ablegamus.

De *Chinesen* alhier woonagtig zynde, bet voornoemde *Amboinse Tuber regium* ziende, bouden 't immers voor een medezoorde van *Hoelen*, en noemen 't ook *Amboin Hoelen*. Daar en tegen de gemeene *Radix China*, die ze *Boy tzy* noemen, is in der daad een gants verscbillende plante, gelyk *Libr. 9.* gezegt is, gants geen gemeenschap hebben de met bet *Hoelen*, en dierbalven ook niet te confunderen.

N. B. De *Figuur* van deze plant komt voor op *Tab. 57. fig. 4.*

AGTTIENDE HOOFDSTUK.

De Tsjampadarie Boll.

Nog een ander geslagt van *Tuber* vindt men by de wortelen van eenige oude bomen, dog verre zoo groot niet als bet voorige. Dit zyn knollen als rapen, eiers, of als een omgekeerde beurze, in de grootte en gedaante van *Tsjampadaba-korrels*, die haar vlees nog aan zig hebben, zommige grooter, zommige kleinder. Zy staan met bosjes by malkander, van onderen smal, als of ze een steel wilden maken, en t'zamen vast aan een spongieuze wortel, boven rond, en breeder, waar mede zy buiten den grond uitkyken, als zy ryp zyn, en aan 't hoofd hebben ze nog eenige lobben.

Van buiten is een zeer dikke weeke schil, buiten rookverwig, binnen geel, droog, en bros van substantie, daar onder leid een groote korrel, regt als een *Tsjampadaba-korrel*, dog geheel zwart, droog, en bros, van verre is zy wat zwaar van reuk, en schier zwavelig, dog na by gebouden ruikt ze beter, schier als de eiers van een gekookte *Zee-appel*.

Men vindt ze meest by de wortelen van oude *Tsjampadaba-bomen*, die in 't hangen der bergen op een rode klei grond staan, boven op met zwarte aarde bedekt, als mede by de wortelen van andere oude bomen, aan den voet van zoodanige bergen staande, en zyn niet veel te vinden. Men vindt ze in de tyd, als de *Tsjampadaba-bomen* rype vrugten hebben, als dan moet men letten op eenige scheuren by de wortel, daar deze knollen met een moffig hoofd uitsteeken, 't welk geschiedt, als na een tyd lang regens, eenige warme dagen volgen.

Naam. In 't Latyn *Tuber sampadarium*; in 't Malaits *Culat tsjampadaha*; in 't Amboins *Ulat anahan*; of om dat zy by de *Tsjampadaba-bomen* wassen, of om dat ze de gelykenisse van die korrels hebben.

Gebruik. De Amboinesen maken een lekkerny van deze knollen, in haare tuinen die neerstig opzoekende, waar van ze de buitenste geele schille weg smyten, als waar in de meeste swaveligheid steekt, maar eten de zwarte korrels of raauw met *Bocassan*, of 't welk beter is gekookt, wanneer ze reuk en smaak hebben, met gekookte eiers van *Zee-appels* over een komende.

Hier by behoort een diergelyke *Tuber* by de *Portugesen Isca de Jaqua* genaamt, groeiende by de wortelen of uit de vettigheid van oude *Jacquas*, of *Nanca-bomen*, dewelken wy boven beschreeven hebben, in 't Hoofdstuk van *Nanca Lib. I.* waar na toe wy den Lezer wyzen.